

ПРОБЛЕМИ КООРДИНАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МОЛОЧАРСЬКИХ КООПЕРАТИВАХ

В. М. Микитюк, к. е. н., професор

В. Ф. Шукалович, к. е. н., доцент

Житомирський національний агроєкологічний університет

В статті ідентифіковано проблеми координації діяльності особистих селянських господарств в сучасних умовах становлення та функціонування молочарських обслуговуючих кооперативів. Визначено, що дані проблеми є наслідком необхідності забезпечення ефекту масштабу, а отже прояву явища «невеликі розміри селянського господарства – велика кількість членів кооперативу»

Постановка проблеми. Процеси структуризації ринків сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки значно диференціювали можливості суб'єктів агробізнесу в освоєнні певних сегментів ринку. З одного боку, великі корпорації, холдинги, фінансово-промислові групи отримують здатність впливати на економічні процеси завдяки вищій ринковій владі, а з іншого – розпоршені дрібні сільськогосподарські виробники змушені приймати умови ведення бізнесу, які внаслідок дії об'єктивних економічних законів є для них не вигідними. Тому, на певному етапі розвитку економічної системи зростає роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для забезпечення та закріплення ринкових позицій дрібних виробників як у сфері збуту продукції, так й матеріально-технічного постачання. Водночас, дана форма інтеграції породжує ряд проблем, пов'язаних із координацією та взаємодією значної кількості особистих селянських господарств при прийнятті управлінських рішень стосовно інвестування та розподілу ризиків господарської діяльності кооперативів.

Аналіз останніх публікацій. Проблема функціонування молочарських кооперативів в сучасних умовах господарювання в своїх працях приділяли увагу В. Зіновчук, М. Гриценко [3], О. Маслак [4], С. Теслюк [2] та ін. При цьому, розрахунки, що були здійснені апіорі показали ефект від створення кооперативів для особистих селянських господарств на рівні 1970 грн в рік порівняно із їх самостійною діяльністю і доцільність створення кооперативів в сільських населених пунктах із поголів'ям понад 200 корів та кількістю особистих селянських господарств не менше 100 й середньодобових обсягів заготівлі не менше 1,5 т [4, с. 89]. Водночас, вказуючи на загальний позитивний економічний ефект організації кооперативів, в дослідженнях допускалось, що початкове інвестування могло здійснюватись або великою кількістю особистих селянських господарств в умовах ідеальної злагоженості їх дій, або зацікавленим інвестором (переробним підприємством), або державою. Відтак, проблеми пов'язані із ризиками координації діяльності на початкових стадіях формування кооперативу та його пайового капіталу, поведінкових ризиків при забезпеченні запланованих мінімальних обсягів сировини виробниками та ризиків зміни цінової політики переробним підприємством потребують додаткового вивчення.

Мета і методологія дослідження. Метою дослідження є ідентифікація проблем координації особистих селянських господарств в процесі становлення й розвитку молочарських кооперативів. З використанням абстрактно-логічного, методів аналізу та синтезу в дослідженні розглянуто світову практику процесу створення молочарських кооперативів та 2 сценарії їх формування в Україні, а саме: за участі держави та інвестицій переробних підприємств. На цій основі визначено основні проблеми координації членів молочарських кооперативів.

Результати дослідження. Практика функціонування кооперативів засвідчила ряд проблем виробничого та системного характеру, що мали вплив на мотиваційні чинники об'єднання особистих селянських господарств у дану організаційну форму. Глибинні причини цього явища лежать в координації виробничої діяльності, яка є наслідком прояву дії континуума економічних факторів: ефективні обсяги реалізації сировини (обсяги, що забезпечують порівняльні переваги внаслідок дії ефекту масштабу) – незначні розміри селянського господарства – велика кількість учасників кооперативу. В даному сенсі, Україна має унікальні умови з точки зору дії внутрішніх виробничих та зовнішніх факторів створення

кооперативів особистими селянськими господарствами, що є відмінними від подібних умов створення кооперативів в інших країнах світу (табл.)

Таблиця

**Середній розмір фермерських господарств
на момент заснування кооперативів**

Кооператив (сучасна назва)	Країна заснування	Середній розмір ферми-учасника на момент заснування
Arla Foods	Швеція	18
	Данія	15,7
Friesland Campina	Нідерланди	20
Sodiaal	Франція	26
Nordmilch	Німеччина	9,3
Dairy Farmers of America	США	80,2
Fonterra	Нова Зеландія	172
Amul	Індія	0–2,7
Кооперативи особистих селянських господарств	Україна	0–1,3*

* Примітка: сума середньої площі присадибної ділянки та середньо-українського розміру орендної плати в перерахунку на площу.

Джерело: сформовано за даними [6].

Як свідчать дані табл. практично всі найбільші нині молочарські кооперативи розпочинали своє становлення в умовах, коли середній розмір господарства потенційного члена кооперативу був вищим від 10 га, проти 0–1,3 га в Україні, а наявні і потенційні можливості щодо утримання більшої кількості молочного поголів'я в перших були вищими від других. Відтак, якщо переважна більшість ферм – учасників таких кооперативів як Fonterra, Dairy Farmers of America, Nordmilch, Sodiaal, Friesland Campina, Arla Foods на початкових стадіях становлення була орієнтована на збут продукції, то в Україні переважна більшість господарств – на забезпечення власних потреб.

Відповідно, різнопланова цільова орієнтація діяльності та пов'язаний з цим вищий прояв поведінкових інститутів в українських реаліях зумовлює різні рівні ефективності координації господарств в більшості країн світу та Україні. В даному контексті очевидним є те, що координація діяльності та організаційна стійкість кооперативного об'єднання чотирьох фермерів із поголів'ям 25 одиниць у власності

кожного є більш ефективною, ніж 100 особистих селянських господарств лише з одною коровою. Причина такого явища криється щонайменше у різному розмірі трансакційних витрат, що пов'язані із обміном інформацією при прийнятті управлінських рішень між економічними суб'єктами. Відтак, чим вищою є кількість незалежних господарюючих суб'єктів, що здійснюють спільну діяльність або намагаються її організувати при незмінних умовах виробництва кінцевої продукції, тим вищими є трансакційні витрати, що виникають при координації спільної діяльності. Якщо обрати основним критерієм ефективності координації економію трансакційних витрат, то її залежність від кількості учасників кооперативу матиме такий вигляд (рис.)

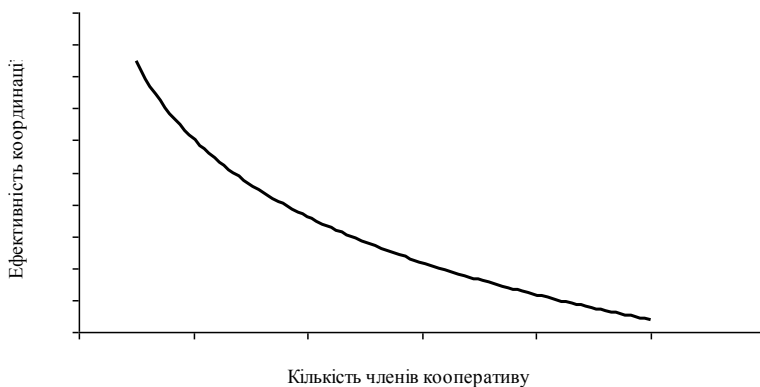

Рис. Залежність ефективності координації від кількості членів обслуговуючого кооперативу

Джерело: власні дослідження

Багато в чому проблема координації великої кількості особистих селянських господарств знайшла своє вирішення внаслідок зовнішнього інвестування в створення кооперативів державою, переробними підприємствами, недержавними благодійними фондами. Це, зокрема, реалізація програми уряду в рамках проекту «Рідне село» щодо підтримки кооперативів, яка зосереджувалась на матеріальному забезпеченні особистих селянських господарств та створенні пунктів прийому та охолодження молока. Таким чином, держава усунула ризики координації великої кількості особистих селянських господарств, що могли виникнути при пайовому формуванні капіталу кооперативів

та, як результат, уникла їх руйнації на стадії становлення. Однак, проблема координації залишилась не вирішеною на стадії функціонування обслуговуючого кооперативу.

Підтримка діяльності особистих селянських господарств власників трьох і більше корів також сприяє формуванню «ядра» кооперативу з власників, орієнтованих на отримання доходів від реалізації, що забезпечує стійкість структури кооперативу. Зокрема, у держбюджеті на 2012 р. на часткове відшкодування фізичним особам витрат на закупівлю установки індивідуального доїння закладено 15 млн грн. Станом на 1 вересня 2012 р. 10,2 млн грн уже нараховані 2355 селянам, які подали заявки [1].

Іншим сценарієм вирішення проблеми координації та забезпечення стабільного постачання молока на переробку в межах кооперативів в Україні є інвестування в сировинну інфраструктуру переробних підприємств, зацікавлених в закупівлі сировини. При цьому, монографічне дослідження кооперативів «Мена-молоко» Чернігівської області засвідчила, що подібна система організації інтеграції не забезпечує ряду умов, що дозволяють розглядати кооперативи селянських господарств як стабільне джерело постачання молока на переробні підприємства. Адже ризики, які передбачені даним механізмом формування кооперативів та вертикального інвестування є досить суттєвими, зокрема:

1) Кооператив не має альтернативних каналів збуту власної продукції. При цьому, вигоди від додаткових інвестицій переробного підприємства в організацію кооперативів є нижчими порівняно із вигодами, які воно отримує в результаті встановленню цін та завдяки виключному праву на закупівлю сировини. Фактично, за середньої ціни реалізації молока на роздрібному ринку 1,90–2,0 грн/л, кооператив влітку 2011 р. реалізовував переробному підприємству за ціною 1,50 грн/л. Якщо порівнювати з цінами на молоко, що закуповувалось переробним підприємством у великих господарствах, які формують разові партії молока в межах 5–10 т та мають технології для охолодження молока, то різниця складатиме близько 0,7–0,8 грн/кг;

2) За даних умов середньомісячний дохід від реалізації молока членів кооперативу на одну корову не перевищує 850 грн (без врахування витрат). При цьому не враховується фактично затрачена людська праця та витрати, які несе селянське господарство. Тому в умовах постійного зростання в Україні оплати праці в альтернативних галузях виробництва та пенсійного забезпечення, вартості кормів, схильність населення до утримання корів буде зменшуватись;

3) Жорсткі вимоги щодо збуту продукції лише на одне підприємство робить кооператив та його членів залежними від переробного підприємства при формуванні збутової політики. Дана проблема не є новою для економічних реалій і наразі характерна для більшості великих молочарських кооперативів в країнах Європейського Союзу, де вони фактично монополізував ринки збуту для членів [6, с. 2–6]. Подібно цьому, якщо досліджуваний кооператив «Мена-Молоко» реалізовує свою продукцію виключно ПАТ «Менський сирзавод» корпорації «Мілкіленд», діяльність якого на 50 % залежить від зовнішніх ринків збуту (зокрема, Російської Федерації), то виникають значні проблеми зі збутом сировини в разі звуження або закриття висококонкурентного ринку твердих сирів. Водночас в угоді не передбачено механізм економічних дій внаслідок виникнення подібних ситуацій;

4) Відсутність мотивації та фінансових ресурсів для технологічного удосконалення виробництва. Ключовий резерв підвищення ефективності виробництва сировини та її переробки, а саме – підвищення продуктивності корів, за даної системи не виглядає можливим. Маючи по групі кооперативів, що інвестуються корпорацією «Мілкіленд», середньорічний надій на корову в розмірі 2700 кг/гол., кооперативом непередбачені заходи з породного удосконалення поголів'я. Перспектива закупівлі чистопородного бугая-плідника для покращення поголів'я не вирішує в короткостроковій перспективі питання нарощування обсягів виробництва та поліпшення якості сировини. Таким чином, переробне підприємство вирішує лише тактичні цілі щодо забезпечення сировиною.

Висновки. В результаті дослідження виявлено проблеми координації господарської діяльності в межах обслуговуючих молочарських кооперативів в Україні, що пов'язані із невеликими розмірами особистих селянських господарств. Ідентифіковано залежність між кількістю особистих селянських господарств та ефективністю координації в межах кооперативу й визначено вплив державної підтримки на її підвищення на початковій стадії формування молочарських кооперативів.

Список використаних джерел

1. Мінагрополітики продовжує компенсувати селянам придбання доїльних апаратів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agronews.ua/node/16639>

1. Теслюк С. Р. Організація молочарських кооперативів як чинник ефективного господарювання / С. Р. Теслюк// Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 24–29
2. Гриценко М. П. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив : практичний посібник / [М. П. Гриценко, Р. Я. Корінець, М. Й. Малік та ін.]. – К. : Аграрна освіта. – 2009. – 90 с.
3. Маслак О. М. Організаційно-економічні аспекти розвитку молочарських кооперативів в Україні / О. М. Маслак, В. А. Єфанов // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. – 2011 – № 2. – Т. 2. – С. 88–91
4. Co-operatives: Between Myth and Reality [Electronic resource]. – Berlin: European Milk Board – 29p. – Available on: http://www.europeanmilkboard.org/fileadmin/Dokumente/Positions_EM B/12-02_Positions/Cooperatives.pdf
5. Federico Giovanni Feeding the World: An Economic History of Agriculture, 1800-2000/ G. Federico. – Princeton, NJ: Prinstone University Press. – 397p.